

van wat hun in 'Polen' boven het hoofd hing. Koker behoorde tot die kleine groep, maar ook hij had zich aanvankelijk aan illusies vastgeklampt, steeds toch met een grote angst voor 'Polen' op de achtergrond. 'Wat al eerder begonnen is', schreef hij in april '43, 'laat mij niet meer los, zo hevig is het geworden: angst voor Polen, angst voor de dood. Tenslotte spreekt men' (de SS)

'de laatste maand niet van *Auffanglager*, maar van *Durchgangslager*. Wij hebben daar wel allemaal verklaringen voor en die zouden zeer geruststellend zijn, wanneer we ze geloofden, maar we geloven ze alleen niet. En zo spreken we er aldoor weer met elkaar over en zo schrik ik elke keer opnieuw als ik bij de appels dat woord *Durchgangslager* hoor. De mensen overigens zijn vast overtuigd er hoe en waar dan ook het leven van af te brengen. Terwijl het geen dolle optimisten zijn. Ik laat me door hen troosten. Ik ben in angstmomenten een erbarmelijk kind. Als ik schrijf aan of brieven ontvang van de vrienden, denk ik soms, het is alles voor niets. Want contact nu heeft alleen zin als het oude directe contact in de toekomst weer kan worden opgevat. En kan dat? Soms denk ik: zeker. Soms: misschien niet.'¹

Ruim zes maanden later, begin november, schreef Koker weer over 'Polen', t.w. over 'Auschwitz, waarheen de industries' (de in het *JDL* gevestigde bedrijven) 'als geheel zouden gaan.' Een *Verwalter* van een van die bedrijven had van Auschwitz verteld, in gelijke geest als een kamp-SS'er 'in het begin' (in de eerste maanden van '43) gedaan had: 'verhalen . . . die min of meer zonnig aandoen. Joodse kampeiding. Veel landbouw, het kamp is voor een goed deel *self-supporting*. Kunstrubberfabriek' (de fabriek van de *IG Farben* in Monowitz). 'Het laat zich daar, als je 't mij vraagt, wel leven.'² Maar eind november, kort dus na het vertrek van het grote transport van de 15de, kreeg Kokers vertrouwen een zware schok: een kampgenoot las hem een gedeelte uit een 'uit Polen' ontvangen brief voor en daarin stond dat de verloofde van die kampgenoot en haar ouders 'wonen bij Mowes!' (Hebreeuws voor de dood).

'Ik lees het over en over. Zelden zag ik zo iets duidelijk geschreven staan en bleek ik het vergeten te zijn als ik het gelezen had. Onze optimistische berichten over Polen zijn niet onjuist. Ze zijn alleen maar onvolledig geweest. Een (waarschijnlijk relatief kleine) groep werkt en heeft het redelijk. En de rest: *erledigt*. De wereld is veranderd.'³

¹ D. Koker: *Dagboek geschreven in Vught*, p. 101 (17 april 1943). ² A.v., p. 187-88 (1 nov. 1943). ³ A.v., p. 201 (27 nov. 1943).